

כיון דאתיא מדרשא חביבא ליה

עיינן השקלא וטריא בריש מכילתין בענין סדר ט"ו העריות במתני', דמתחילה מתרצינן דנקטו בתו תחילה משום דאתיא מדרשה ולכן חביבא ליה לתנא. והיינו דעיקר איסורא דבתו מאנוסתו ילפינן מג"ש, דאמר רבא אמר לי רב יצחק בר אבדימי אתיא הנה הנה, אתיא זמה זמה, ופרש"י (ג' ע"ב ד"ה אתיא הנה) דכתיב כי ערוּתך הנה וכתיב שארה הנה, מה התם בבתו מאשתו דין בתו כבת בתו, אף כאן בבתו מאנוסתו בתו כבת בתו.

ומקור הנ"ל בגמ' סנהדרין (ע"ו ע"א) וז"ל, בתו מאנוסתו מנין האמר אביי קל וחומר על בת בתו ענוש על בתו לא כל שכן, וכי עונשין מן הדין גלויי מילתא בעלמא הוא. רבא אמר אמר לי רבי יצחק בר אבדימי אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה, עכ"ל. ע"ש פרש"י (ד"ה גילוי) וז"ל, ואין זה עונש מן הדין דהא בת בתו מקורבת דבתו היא דאתיא, והיכי דמי עונש מן הדין כגון ערות אחותך בת אביך או בת אמך, אין לי אלא בת אביו שלא בת אמו ובת אמו שלא בת אביו, ואם באתה להביא בת אביו ובת אמו מקל וחומר, זה עונש מן הדין דהא לאו מכח קורבה דהא אתיא, דזו קורבה מחמת עצמה וזו קורבה מחמת עצמה, אבל הבא על בת בתו אינה קרובה לו אלא משום בתו, עכ"ל.

והנה, עיינן ברמב"ם (פ"ב מהל' איס"ב ה"ו) וז"ל, הבא על אשה דרך זנות והוליד ממנה בת אותה הבת ערוה עליו משום בתו ואע"פ שלא נאמר בתורה ערות בתך לא תגלה מאחר שאסר בת הבת שתק מן הבת ואיסורה מן התורה ואינו מדברי סופרים, לפיכך הבא על בתו מנשואתו חייב שתיים, משום בתו ומשום ערות אשה ובתה, עכ"ל. ויש להבין אריכות דברי הרמב"ם והדגשתו על מה דהוי דין זה מן התורה ואינו מדברי סופרים. ובפרט צ"ב לפי מש"כ הרמב"ם בריש הל' אישות דקדושי כסף מדברי סופרים וע"פ מה שביאר הכס"מ שם דכוונתו לג"ש דקייחא קייחא דדרשות חז"ל מיקרי דברי סופרים ומ"מ דינים דאורי"י חשיבי. הרי לפי רבא גם

איסור בתו מאנוסתו ילפינן מג"ש דהנה הנה וכו', ומ"מ ג"ש זו אינה מדברי סופרים לדברי הרמב"ם, וצ"ע.

עוד יש לעיין במש"כ הרמב"ם דבענין זה שתק הכתוב מדין בתו מאנוסתו. ובכמה מקומות במשנה תורה מצינו נוסח כע"ז. עיין פ"ט מהל' מאכ"א ה"א וז"ל, לא שתק הכתוב מלאסור האכילה אלא מפני שאסר הבשול כלומר ואפילו בשולו אסור ואין צריך לומר אכילתו, כמו ששתק מלאסור הבת מאחר שאסר בת הבת, עכ"ל. וצ"ע בזה איך יתחייב על אכילת בב"ח, הרי לא אסרה התורה להדיא אכילה אלא בשול. ומשמע מדברי הרמב"ם דנלמד איסורו מק"ו, והרי קי"ל דאין עונשין מן הדין. ואיך שיהיה, מוכח להדיא ברמב"ם דכשם דלק"מ קושיא זו לענין בתו מאנוסתו ה"ה דלק"מ לענין אכילת בב"ח, וצ"ע.

וע"ע בפ"א מהל' טומאת מת ה"ב וז"ל, טומאת משא מפי השמועה, וקל וחומר הדברים אם נבלה שהיא טומאת ערב ואינה מטמאה באהל מטמאה במשא שנאמר והנושא את נבלתם, המת לא כ"ש. ומה נבלה שמגעה טומאת ערב משאה טומאת ערב אף המת שמגעו טומאת שבעה משאו טומאת שבעה. אין טומאת משא במת מדברי סופרים אלא דין תורה, ויראה לי ששתק ממנה הכתוב כדרך ששתק מאיסור הבת לפי שאסר בפירוש אפילו בת הבת, ושתק מאיסור אכילת בשר בחלב לפי שאסר בפירוש אפילו בשולו כך שתק מטומאת משא במת לפי שטימא בפירוש אפילו טומאת אהלו כל שכן משאו, עכ"ל.

והכא נמי צ"ע טובא, דגם לגבי טומאת משא במת הדגיש הרמב"ם דאינו מדברי סופרים אלא מדין תורה כענין בתו מאנוסתו, ולא נתברר טעמו באריכות דבריו. וגם שוב צ"ב בהך לישנא דשתק הכתוב ממשא המת דאפשר לדרוש בק"ו מטומאת אהל המת. עוד יש להבין לפ"ז אמאי אינו מדברי סופרים, הרי כבר מבואר היטב דילפותא מ"ג מידות בכלל דברי סופרים היא, וצ"ע.

והנה, עיין בסה"מ (לאוין ש') וז"ל, שהזהיר הדיין מהכות החוטא הכאות גדולות ממיתות [מקרא דלא יוסיף פן יוסיף במלקות ב"ד], עכ"ל. ובסוף הדיבור הוסיף הרמב"ם וז"ל, ומזאת האזהרה היא האזהרה מהכות כל איש מישאל. אם החוטא אנו מוזהרין שלא להכותו שאר כל אדם לא כל שכן. וכבר הזהירו מלרמוז להכות ואפילו לא יכה, אמרו כל המגביה

ידו על חבירו להכותו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך, עכ"ל. ופעם שאלתי למו"ר הגר"ח אילסון שליט"א דלכאו' דברי הרמב"ם צ"ע טובא דדורש לאו דאו' בק"ו מאיסור הכאת הרשע וגם לוקין על לאו זה,¹ והרי כתב הרמב"ם שם (שרש ב') דאין מונין וכן אין לוקין על לאו במנין המצוות דנלמד מ"ג מידות דבעינן לאו המפורש בקרא. ובאמת כפי המבואר בשרשים שם וכפי שייסד וחזר וייסד לנו מו"ר שליט"א בשיעוריו לסה"מ, כוונת הרמב"ם בביאור כל המצוות בסה"מ בדרך כלל הוא מצד התורה שבכתב לחוד ולא לפרש מה דניתוסף ע"י דרשות חז"ל, ושוב אין מקומו של דין הכאת אדם כשר מישראל הכא במנין המצוות.

ובין רגע השיבני מו"ר שליט"א כדבר פשוט דפשר הדבר הוא דהוי פירוש מקובל ממש רבינו כמבואר בהקדמת הרמב"ם לפהמ"ש ועוד מקומות.² והיינו הל"מ המפרשת את פשוטו של מקרא באופן שהפירוש נתפס בעצם מובן הפסוק והויא כחפצא של תורה שבכתב, ולאפוקי משאר פירושים. לדוגמא, אמרו חז"ל דפירושו של "פרי עץ הדר" בקרא היינו אתרוג, עד כדי כך שהמפרש פירוש אחר בקרא נקרא כופר בתורה והלל"מ, וכדמבואר באורך בספר אגרות הגרי"ד הלוי הל' ממרים. וה"ה הכא, אף דנראה כק"ו ודרשה מ"ג מידות, מה דלוקה על הכאת אדם כשר מישראל אינו אלא פשוטו של מקרא ותורה שבכתב, ומקומו נכון בסה"מ ולוקין עליו כשאר לאוין המפורשים בקרא.

והביא ראיות מן ההלכות הנ"ל במשנה תורה, ומו"ר שליט"א כינה אותם כולם בשם "ק"ו שתק", היינו דשתק הכתוב מלכתוב דבר שאפשר ללמוד מק"ו, אבל מ"מ כבר קבלנו מסיני פירוש הקרא ועל ידו מפרשים הפסוק באותו אופן שהיה אפשר למילף ע"י ק"ו. וזהו כוונת הרמב"ם בסה"מ הנ"ל, וכן מבואר בפ"ה מהל' חובל ומזיק ה"א וז"ל, אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר לא יוסיף להכותו, אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק, עכ"ל.

¹ במקום דלא ניתן לתשלומין כגון במכה את חבירו הכאה שאין בו שוה פרוטה, וכדמבואר בפ"ה מהל' חובל ומזיק ה"ג ובפ"ט מהל' סנהדרין ה"ד (קלא).

² עיין מש"כ בזה באריכות בקובץ קול צבי יג.

ובזה יתורץ מה שהקשינו לעיל, דמדגיש הרמב"ם בדינים השייכים לק"ו שתק מה דהויין דיני תורה ולא מדברי סופרים, דכל יסודם הוא דנראים כאילו נדרשים הם מ"ג מידות והויין דברי סופרים, אבל באמת הם מפירושים מקובלים ממשה רבינו. וכיון דלפ"ז דינם כתורה שבכתב ומפורשים בקרא, ממילא לא שייך להקשות גבם מהא דאין עונשין מן הדין. ולכן, מה שהרמב"ם בעצמו מדמה בתו מאנוסתו לאכילת בב"ח, היינו לפרש דאף דהיה אפשר לטעון דיש באכילת בב"ח משום אין עונשין מן הדין לק"מ דהוי בכלל ק"ו שתק ופירוש מקובל, כמו שמצינו אצל בתו מאנוסתו דלוקין עליו משום דאינו מדברי סופרים אלא דין תורה המפורש בקרא. וכן לענין טומאת משא במת, דינה כמפורשת בקרא וגם לוקין במקום השייך להלקות עליה כגון כהן ונזיר המוזהרים בטומאות המפורשות בקרא דוקא, ולא באלו שמדברי סופרים.

ומצאתי אח"כ דהדברים כבר מפורשים הם לענין איסור בתו, עיין סה"מ (לאוין של"ו) וז"ל, ולשון גמרא כריתות (ה' ע"א) אל תהא גזרה שוה קלה בעיניך שהרי בתו אחד מגופי תורה ולא למדה הכתוב אלא מגזרה שוה אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה. והבין אמרם לא למדה הכתוב ולא אמרו לא למדונה. כי אלו הדברים כלם קבלה מהשליח עליו השלום והם פירוש מקובל כמו שביארנו בפתיחת חבורנו הגדול בפירוש המשנה, עכ"ל. והדברים שמחים ומאירים.³

ומעתה נלענ"ד דהרמב"ם מפרש אחרת ממש"כ רש"י בגמ' סנהדרין בדברי אביי. דלפי רש"י, גלויי מילתא היינו דאיסור בתו ובת בתו היינו הך ומכח אותה קורבה ואין לחלק ביניהם ולכן לק"מ דאין עונשין מן הדין. משא"כ לפי הנ"ל דלדעת הרמב"ם איסור בתו מאנוסתו נלמד מפירוש מקובל, נמצא דבאמת מפורש בקרא דלא אסרה תורה רק בת בתו אלא גם אסרה תורה בתו ממש ונתפס כחפצא של תורה שבכתב מצד עצמה ולא מצד הזדהות כח הקורבה ביניהם. ולכן כוונת הגמ' היא לתרץ על מה דאין עונשין מן הדין דק"ו דאביי דגלויי מילתא בעלמא הוא, היינו דבאמת איסור בתו מאנוסתו מסיני נתקבל כפירוש המקרא, ואין כאן ק"ו ממש אלא ק"ו שתק, שכוונתו להראות ולגלויי מילתא ע"י ק"ו מה דכבר ידעינן מפירוש מקובל.

³ בדברי הרמב"ם שם, ע"ע מש"כ הרה"ר ר' ברוך שמואל דויטש שליט"א בספר זכרון להגרמ"מ שך זצ"ל (עמ' תע"ה).

ונראה להביא ראיה לזה, דהנה עיין במנין המצוות שמנה הרמב"ם (עשין ק"ז) דין טומאת מת הכולל טומאת מת ע"י מגע, משא ואהל כדמבואר בריש הל' טומאת מת, ע"ש שהדגיש הרמב"ם דטומאת מגע ואהל מפורשים הם בקרא ממש, ועל זה הוסיף מה שהבאנו לעיל דגם משא המת בכלל טומאת מת בתורה שבכתב, וצ"ע מה נתחדש בכל זה. ובהזדמנות אחרת שמעתי מאת מו"ר שליט"א בביאור הדבר, דהנה עיין לקמן בפ"ד מהל' טומאת מת הי"ד דאע"פ דכזית מן המת מטמא, ע"י צירוף חצי זית במגע וחצי זית באהל וכדו' טהור. משא"כ ב' חצאי זיתים מצטרפים ע"י מגע שניהם בב' ידיו וכן במאהיל על שניהם בב' ידיו או הנושא את שניהם בב' ידיו. וז"ל הרמב"ם, המשא והמגע והאהל שלשה שמות הם וכל שהוא משם אחד מצטרף ומטמא, ומשני שמות אינו מצטרף וטהור, עכ"ל. וי"ל דלזה הדגיש הרמב"ם מה דמפורשים הם אלו ג' סוגי טומאת מת, דאע"פ שנכללו שלשתם במצוה א' במנין המצוות, מ"מ ג' שמות חלוקים הם ואין מצטרפים.

ועפ"ד מו"ר שליט"א מוכח דהך דגלווי מילתא גבי בתו מאנוסתו לפי הרמב"ם אינו כפירוש רש"י דהוי כח קורבה אחד עם בת בתו. הרי להדיא דימה הרמב"ם את הקשר בין ערות בת וערות בת הבת להקשר בין טומאת מגע לטומאת משא, ומכיון דמוכח דחלוקים מגע ומשא ביסוד דינם ושם טומאה, ה"ה דחלוקין ערות בת וערות בת הבת ביסוד דינן ושם קורבה שלהן, ודו"ק.

אכן, עדיין צ"ב בכל זה. ובפרט יש להבין כוונת רבא בסוגיין ובסנהדרין, דלפו"ר חולק על אביי ומביא דרשה אחרת.

ונראה לפרש, דהנה עיין בסה"מ (שרש ב') בביאור ענין פירוש מקובל ממשה רבינו וז"ל, כבר בארנו בפתיחת חבורנו בפרוש המשנה שרוב דיני התורה יצאו בשלש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן ושהדין היוצא במדה מאותן המידות הנה פעמים תפול בו המחלוקת ושיש שם דינין הם פירושים מקובלים ממשה אין מחלוקת בהם אבל הם מביאים ראיה עליהם באחת משלש עשרה מידות כי מחכמת הכתוב שהוא אפשר שיימצא בו רמז מורה על הפירוש הוא המקובל או הקש יורה עליו. וכבר בארנו זה הענין שם. וכשהיה זה כן הנה לא כל מה שנמצא החכמים שהוציאו בהקש משלש עשרה מידות נאמר שהוא נאמר למשה בסניו וכו', עכ"ל. והיינו, דכבר ביאר הרמב"ם בהקדמה לפהמ"ש דסוג הל"מ שאינו בגדר פירוש

מקובל ותורה שבכתב, לעולם הוא בא בקבלה ולא ימצא שום סמך מי"ג מידות להך דין. לעומת זה, לפעמים איתא בש"ס דרשה שבאמת אינה דרשה ממש שיוצאים ממנה דיני תורה, אלא הכוונה היא להראות עומק חכמת ה' שגם הפירושים המקובלים מבוארים הם בתורה שבכתב, ומרומזים הם ע"י י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, אבל עדיין בתור פירושים מקובלים הם עומדים.

ופעם ציין מו"ר שליט"א לדברי הרמב"ם בפ"ג מהל' נדרים ה"ח דמתפרשים עד"ז וז"ל, כשאתה מתבונן בכתוב תמצא שהדברים מראין כן כמו שקבלו חכמים מפני השמועה, שהרי אומר בשבועת ביטוי להרע או להיטיב בדברי הרשות כמו שבארנו, שיאכל וישתה היום או שיצום וכיוצא בהן, ובנדרים הוא אומר ככל היוצא מפיו יעשה ולא חלק בין דברי מצוה לדברי הרשות, עכ"ל. וזאת לפי מה שייסד מו"ר שליט"א דנראה כוונת הרמב"ם במשנה תורה בלשון "מפי השמועה" היינו פירוש מקובל. ואם כנים הדברים, זהו מה שהאריך הרמב"ם במנין הקצר (לאוין של"ו) וז"ל, שלא לגלות ערות הבת, ולמה לא נתפרשה בתורה מפני שאסור בת הבת שתק מן הבת, ומפי השמועה למדו שאסור הבת מגופי תורה כשאר עריות, עכ"ל, וכן שם (לאוין קפ"ז) וז"ל, שלא לאכול בשר בחלב שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו, פעם שנייה, כך למדו מפני השמועה שאחד לאסור בשול ואחד לאסור אכילה, עכ"ל. והיינו כמו שנתבאר לעיל, דק"ו שתק בדברי הרמב"ם היינו פירוש מקובל, והיינו מפני השמועה. וכן לענין טומאת משא, עיין לעיל דכתב הרמב"ם בריש הל' טומאת מת דנלמדה מפני השמועה.

ועכ"פ י"ל דזהו כוונת אביי דק"ו גלויי מילתא הוא, דהיינו דרשה מי"ג מידות המורה על חכמת הכתוב להוציא דין בתו מאנוסתו הנלמד מפירוש מקובל גם ע"י רמז זה דק"ו. ונמצא דלפ"ז באמת ליכא מח' כלל בין אביי ורבא בסוגיין וליכא נ"מ ביניהם, דלכ"ע איסור בתו מאנוסתו פירוש מקובל הוא, ורק דכאו"א מראה חכמת הכתוב ע"י דרשות שונות המכוונות לאותו פירוש מקובל. עיין תוס' סנהדרין שם (ד"ה אמר) שהקשו ממקו"א דנראה דאביי תפס כג"ש דרבא, ולפמש"כ לק"מ, דבאמת אין מח' כלל בין אביי לרבא בדרשה זו. וכן לק"מ מה שהביא הרמב"ם (סה"מ לאוין שלו) גם ק"ו דאביי וגם ג"ש דרבא, ע"ש.⁴

⁴ ולכאו' בזה מתיישב ג"כ מה שהקשו על הרמב"ם בפ"ב מהל' איס"ב אמאי הזכיר ק"ו דאביי ולא ג"ש דרבא, ולפמש"כ אין נ"מ להלכה, ואין הכוונה לפסוק כאחד מהם, אבל

ונחזור לסוגיין דאמרינן דהתחיל התנא עם בתו כיון דאתיא מדרשה חביבא ליה. וצ"ע, דעיין ריש נדרים בשו"ט שם במאי דהתחיל התנא בכינויים ברישא, ובסיפא מפרשינן לידות תחילה, ואחד מן תירוצים הוא דמיפתח פתח בכינויין דאורייתא ברישא והדר מפורש ידות דאתיין ליה מדרשא, ע"כ. ונמצא לפ"ז דעיקר קדימה היא לדינים דאורייתא המפורשים בתורה שבכתב, ורק אח"כ מקדימים אלו הבאים מדרשות. ולכאור' מבואר להפך מסוגיין, דהכא מקדים התנא את איסור בתו שהוא מדרשה לפני עריות המפורשות בקרא ממש, וצ"ע. ובאמת, לפי מה שבארנו צ"ע על הרמב"ם דבכלל לא שייך לומר לגבי בתו דאתיא "מדרשה", הרי כל האריכות הנ"ל היא להוכיח דלאו מדרשה ילפינן אלא מפירוש מקובל וכמש"כ הרמב"ם בעצמו בסה"מ, וקשה על דברינו.

אמנם, נראה לפרש בעזה"י דלדעת הרמב"ם כוונת הגמ' ביבמות לגמרי אחרת מהא דנדרים ובוה הכל עולה כהוגן. והיינו, דבודאי איתא להמבואר שם דעדיף להקדים המפורש בקרא מידות דאתיין מדרשה. ולכן, הכא הקדמת בתו באמת באה מצד מה דחשיבא מפורשת בקרא וכסוגיא דנדרים. אמנם, בודאי לא זו בלבד סגי להקדים הבת על שאר דינים המפורשים, אלא דגם עדיף משום דהוי פירוש מקובל שמוכח ע"פ הי"ג מידות ע"י ג"ש. נמצא דחביבותה אינה מצד עצם מאי דאיתא בקרא, אלא כלשון הרמב"ם בסה"מ שהבאנו לעיל וז"ל, כי מחכמת הכתוב שהוא אפשר שיימצא בו רמז מורה על הפירוש ההוא המקובל, עכ"ל, דחביב הוא פירוש זה הבא לנו בקבלה ממשה רבינו מכיון דאיכא ג"ש המורה על היותה מבוארת בעומק הפשט בפרשת העריות. ולכן גם לק"מ על הרמב"ם במה דנקטה הגמ' לשון דרשה, דבאמת אין הכוונה דילפינן מדרשה, אלא דכיון דאתיא מדרשה – דהקבלה בע"פ אפשר להוציאה גם ע"י דרשה – ממילא חביבא ליה.

דעיין צ"ע אמאי הזכיר רק הק"ו במשנה תורה ושניהם בסה"מ, בפרט לפי מה שנתבאר דגם אביי מודה לג"ש דרבא.